

Вірши об'явлено 13.12.2021.
Голоси слід за рівності всіх,
проф. ДР 64.057.053

ВІДГУК

Д. Прокопенко офіційного опонента, доктора філософських наук,
професора, завідувача кафедри гуманітарних та фундаментальних
юридичних дисциплін ТОВ «Харківський університет»
Петрушова Володимира Миколайовича
на дисертаційну роботу Чистотіної Ольги Олександрівни на тему:
«Дискурси події: між вірністю і зреченням»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 033 – Філософія з галузі знань 03 – Гуманітарні науки

Ось уже четверте десятиліття українські філософи інтенсивно вивчають, засвоюють, творчо аналізують, розвивають і застосовують в аналізі українських реалій досягнення сучасної західноєвропейської світоглядної думки, які отримані, зокрема, видатними представниками структуралізму і постмодернізму. У цій царині філософи Харківського Національного університету імені В. Н. Каразіна досягли значних успіхів і збагачення багажу «харківської філософії» невинно зростає. Яскравим свідченням цього є подана до захисту дисертаційна робота Чистотіної Ольги Олександрівни. Дисертантка чітко заявляє, що запропоноване «дослідження здійснено на основі постструктуралістських підходів» (с.23), а авторська теоретико-методологічна позиція сформована «на основі етики істин Бадью, психоаналітичної інтерпретації бадьюанської філософії події Жижеком, аналізу дискурсів Барта» (с.23). Ознайомлення з текстом доробку повністю підтверджує заяву дисертантки.

Слід відмітити, що задум дослідження, його структура і змістовне наповнення гармонійно поєднані і методологічно вдало відтворені у назві цієї цікавої розробки. Запропоновані представниками постструктуралізму і особливо Ж. Дельозом, А. Бадью, С. Жижеком та іншими підходи до дослідження події подаються в різноплановій, багатоаспектній площині, яка через аналіз їхніх роздумів відображає багато в чому сучасні інтенції філософського і наукового мислення. Авторка це прекрасно розуміє і слушно акцентує на цих моментах у тексті. Дисертантка запропонувала сміливий і

новаторський проект дослідження події під кутом акцентації на її онтологічний статус, адже на сьогодні залишається проблемою невизначеність саме такого статусу події (с.18). Таке завдання і визначило побудову структури дослідження, провідною ідеєю якої є аналіз дискурсів події і вирішальна роль дискурсів у здійсненні події. Розробка, створена дисертанткою, відзначається потужною текстуально-смісловою напругою, яка свідчить про високий теоретико-методологічний рівень аналізу, здійсненого авторкою. А це показник високої філософської культури мислення. Занурення у дисертаційний текст породжує враження своєрідної «злитості» мислення авторки з процесом розгортання самого дисертаційного дискурсу.

Дослідження слід віднести до чи не найактуальнішого на сьогодні проблемного кола питань, пов'язаних з виникненням інформаційного агресивного середовища, яке утворилося внаслідок тривалих інформаційних війн, інфодемії і медійної дегуманізації. Усі ці чинники у якості базового функціоналу містять в собі різноманітні дискурсивні практики, налаштовані на створення вкрай конфліктного контентного простору, у якому головним актором виступає Подія зі своїми пост-подійними експлікаціями та інтерпретаціями. Людська свідомість стає першочерговим об'єктом деструктивних впливів з боку всіляких маніпулятивних дій, замаскованих під фейки, пропагандистські дискурси і відверто антигуманний контент. І щоб мати надійну захисну копінг-стратегію проти спотворення картини світу, яке саму подію у її фактично-об'єктивних вимірах затьмарює пост-подієвою реальністю, треба бути озброєними адекватними, ґрунтовними методологіями дослідження складного феномену події. Рецензована дисертація – досить впевнений крок у цьому напрямі.

Перше враження від прочитаного тексту – це талановите поєднання авторкою різних герменевтичних систем відомих метрів філософської думки з власними концептуальними поглядами на можливість розширеного і поглибленого бачення після-подієвої ситуації, яка складається як

екзистенціальний проміжок між вірністю і зреченням. Цілком слушно наголошується, що українська сучасна дійсність охоплена після-подієвим дискурсивним відлунням революції Гідності 2013 року, але маємо зазначити, що відгукується ще більш потужним трагічним дискурсом війни з Росією. «Небесна сотня» і загибель захисників України на війні – це сакральні жертви в ім'я майбутнього нашої країни чи неминуча смерть у полум'ї трагічних подій на межі вірності справжнім ідеалам і зречення від хибних гасел псевдоідеалів? Оскільки війна ще не скінчилася, тема вірності/зречення у постмайданівській ситуації у конотаціях «червоних ліній/зради» для українського суспільства ще тривалий час буде відкритою. Отже, дисертаційні нароби матимуть не лише методологічне значення, а що більш суттєво – стануть запорукою філософського осмислення дискурсивних контрадикцій як свідочтва історичної правди і пам'яті.

Авторка цілком підставно виказує свою незгоду з ототожненням гайдеггерівського розуміння події з постмодерністськими інформаційними подіями: «У гайдеггерівській філософії події Пілюгіна вбачає пропедевтику постмодерністської подієвої онтології: «гайдеггерівська "мова як оселя Буття" (мова як Подія) через фазу "подій мови", "мовлень" в постмодерністському світосприйнятті трансформується в різоматичну безліч інформаційних подій-повідомлень, які забезпечують спів-буття» [...]. Однак, на нашу думку, гайдеггерівська подія принципово відмінна від інформаційних подій» (с.32).

Але тут треба навести певні міркування, які слід враховувати у сучасній дискурсивній практиці. Справа у тому, що Гайдеггер таки пов'язував інформацію з подією, але через буттєвий аспект Постава: «... Так поставлена мова стає інформацією. Постава складає собі формалізовану на замовлення мову, той спосіб інформування, через який людина уніформується, крок за кроком втрачаючи «природну мову»... А що коли «природна мова» черпає свою природність, тобто усе суттєве свого мовного сущого, із сказування? Що коли сказування замість того, щоб просто

порушувати руйнівність інформації, вже випередило останню, говорячи із непоставності події?» (Гайдеггер М. «Шлях до мови»).

То ж як розуміти «непоставність події»? Тут Подія у дискурсивному плані подається через мову-сказування, зберігаючи «природність мови», а не через інформацію, яка є формалізованою мовою на «замовлення Постава» (усі інформаційні технології є складовими Постава і використовують формалізовані мови програм, суто фахові мови журналістики, дипломатії, політики тощо). Можна сказати так, що разом зі зберіганням «природності мови» зберігається і первинність існування Події, її буттєва первородність, обминаючи владу Постава над технологіями. Цікавим є порівняння Гайдеггера: «Постав є ніби фотографічним негативом Події» (із матеріалів семінара в Ле Торе, 1969). Але ж фотонегатив є інформацією про об'єкт фотографування у вигляді інвертованого у кольорі зображення. Отже інформаційна подія фотографування – це інверсія «природної», натуральної Події (пригадаємо, що у греків Подія – обличчя буття, тобто цілком пряме, позитивне відображення буття). І це є суттєвим моментом у розумінні заперечення інформаційної події на рівні припустимої схожості з гайдеггерівським тлумаченням Події – маємо онтологічну різницю: ми звертаємося до сущого у його бутті – а це є Подія!

Таке відрізняння характеру події має неабияке практичне значення у розгортанні інформаційних конфліктів. Зараз в умовах гібридної війни з Росією на перший план виступає наративізація історичних подій і подій сучасних у контексті їхніх переіменувань і створення семантичних розривів при тлумаченні. У цій війні наративів сторони вдаються до всіляких інтерпретацій, перетворюючи подію на інформаційну замість сказування про неї як буттєву причетність до історичної реальності. У підсумку програють обидві сторони, бо вони уникають головного – того, що правдивість висвітлення завжди балансує на межі вірності/зречення, а це мистецтво наративізації події: зберегти істину і позбутися міфологізації історії. Проблема ж у тому, що «Вірність не має єдиного загальноприйнятого

модусу, натомість після будь-якої події виникає («війна дискурсів» В.П.) [...] і вірність раз у раз обертається фанатизмом, терором, боротьбою на знищення» (с.19). Саме так і є у світовому контексті глобальних протистоянь у інформаційних війнах.

Але пропозиція авторки замінити антагоністичну модель протиріч на агоністичну модель виглядає дещо сумнівною. По-перше, протиріччя нікуди від цього не зникають, а по-друге – у сучасному світі протиріччя лише поглиблюються і на перспективу теж. Отже, «замирення» дискурсних контрадикцій вряд чи є можливим навіть ціною агонізму: чи то плюралістичного, чи то демократичного (як приклад: Дж. Байден оголошує нову політичну стратегію США – «Кінець епохи війн і початок епохи «невтомної дипломатії» і що... Війни не скінчуються, дипломатія на агоністичних засадах не працює ані з Китаєм, ані з Росією). Що ж стосується самої пропозиції змінити наративний антагонізм на дещо компромісне, це заслуговує уваги.

Справді показовим з огляду на насиченість текстових конструкцій у якості впроваджень вже підсумовуючих результатів власних розвідок є четвертий розділ. Насамперед ця показовість зорієнтована на практичний, прикладний бік застосування методичних положень авторської теоретико-методологічної концепції на основі етики істин А. Бадью, психоаналітичної інтерпретації бадьюанської філософії події С. Жижеком, аналізу дискурсів Р. Барта.

Аналізуючи політичну дієвість дискурсів події (хиби, спокуси і маніфестацію спільноти), авторка загострила увагу на хибах дискурсів, серед яких в сучасних умовах інформаційних агресій є найбільш дієвим симулякр події, який зумовлює появу в медійному просторі як навалу фейків, так і мовні тезауруси країни-агресора. Здобувачка обрала за доцільне проаналізувати роботу Віктора Клемперера «ЛТІ. Мова Третього райху» (с.140), в якій « зафіксовані трансформації і деформації мови впродовж 1933–1945 років, включене спостереження спричинюваних ними ефектів і аналіз

цих змін свідком і професійним лінгвістом в одній особі. Задаючись питанням про те, який пропагандистський засіб нацизму був найсильнішим, Клемперер приходить до висновку, що це були не засоби, розраховані на осмислене сприйняття, а саме найменш осмислені, сприйняті несвідомо – мова як найпотужніший, водночас гранично відкритий і гранично прихований засіб перетворення: «нацизм в'їдався в тіло і кров мас через окремі слівця, мовні звороти, конструкції речень» (с.140). Майже симетричної до мови нацистів була і мова радянської дійсності у період 1941–1945 рр., яку виразно дослідила Коротич К. В. у своєму дописі «Про стратегію перековування в радянському дискурсі часів війни 1941–1945 рр.». Було б цікавим провести порівняльний аналіз. У більш ширшому контексті ця тема висвітлена в її ж дописі «Любов, щастя та страх у тоталітарній мовній картині світу (про функціонування емотивної лексики в українській радянській пресі)». Але що вже на часі, так це ретельне дослідження мови путінського тоталітаризму, яка є підступною зброєю російської пропаганди.

Хотілося ще б звернутися до психоаналітичних аспектів дослідження, які репрезентовані здобувачкою в розглядах бадьюанської філософії події у категоріях Лакана. На даний час інформаційні технології створення контрадикторних дискурсів стають дедалі агресивнішими і витонченими з точки зору впливу на психіку людини, особливо на сферу позасвідомого. Тому увага дослідників таких дискурсів все більше прикута до психоаналізу як апробованого інструменту пояснення глибинних психічних механізмів мислення і поведінки людини. Згадані в дисертації поняття розриву як непередбачуване зіткнення з Реальним і іменування як символізація розриву тісно пов'язані з так званим диференціалом симптому, а саме тріадою «табу-фобія-фетиш» (розриви метафори). Не занурюючись в психоаналітичні подробиці цих феноменів архетипічного походження, лише зазначимо, що дискурси в проекції подій і події як проекції Реального спроможні актуалізувати в людській психіці деструктивні психічні комплекси (розлади), що у багатьох випадках спостерігаємо в різних формах медійної

дегуманізації. Тому так важливо знати психоаналітичні особливості дискурсивних практик, які виникають як рефлексія на пост-події травматичного змісту.

Аналіз змісту тексту дисертації дає підстави констатувати, що авторці вдалося дослідити дискурси події, в яких втілюється прагнення до вірності і які повсякчас знаходяться під загрозою зречень. Дослідження здійснене у площині постструктуралістських пошуків із послідовним застосуванням цілої низки понять, які виконують когнітивно-інструменталістську функцію саме у побудовах цього напрямку сучасного філософування. У дисертаційній роботі простежується чітка логіка викладення. Філософські роздуми авторки супроводжуються елементами толерантної полеміки з вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Поставлена мета реалізується у виконанні завдань, задекларованих дисертанткою, які, в свою чергу, відповідають заявленим положенням наукової новизни та підводять до обґрунтованих та переконливих висновків. Запропоноване дослідження є актуальним і своєчасним, воно збагачує теоретико-методологічний арсенал сучасного українського філософування, яке потребує таких тем, що пластично вписуються в умови інтенсивних пошуків якісно нового наукового і філософського осмислення надзвичайно динамічного буття. Дослідження містить у собі значний науково-методологічний потенціал. Авторська позиція виявилася методологічно продуктивною. Очевидно в цьому і полягає сенс наукової творчості. Дисертантці вдалося створити і оформити, згідно з вимогами, оригінальний текст, який відповідає провідним тенденціям сучасної філософської рефлексії.

Таким чином, можна констатувати, що О. О. Чистотіна здійснила ретельний аналіз дискурсів події в різних онтологічних ракурсах і теоретико-методологічних аспектах через вияв ролі і значення модусів вірності і зречення у здійсненні самої події. Прекрасно сформульовані загальні висновки закріплюють і підсилюють враження про представлене дослідження як текст, в якому його складові органічно поєднані і своєрідно

«нанизані» на організуючий принцип цілісності, яким виступає сформульоване дисертанткою поняття події як розриву, що іменується. Розгортаючи висхідну ідею у площині жижекової інтерпретації бадьюанської філософії і зосереджуючись на мовних аспектах події, дисертантка сміливо вводить нові поняття, які змістовно збагачують досліджуваний концепт. Серед таких понять особливе значення має поняття «говори події». «Говори є акратичними дискурсами, – пише авторка, – для яких характерна непевність, незавершеність, переривчатість, недосконалість; вони мають точку неіменованого, нездоланність якої спричиняє тривання звернень до розриву» (с.107). Слід відмітити чіткість і ясність сформульованої подальшої перспективи розробки теми.

Позитивно оцінюючи представлену роботу, вважаю за необхідне в доповнення до раніше висловлених в тексті нашого відгуку зауважень виокремити деякі інші.

По-перше. У 1.2 «Жиль Дельоз: подія на межі речей і речень» дисертантка у міркуваннях про сенс спирається на роботу Дельоза «Логіка смислу». На наш погляд, було б доцільним ввести в аналіз і роботу Віктора Франкла «Людина у пошуках смислу». Франкл перебував у нацистському концтаборі і багато пережив. Для розробленої дисертанткою методології розуміння смислу це було б достатньо показово, зрозуміло і прийнятно.

По-друге. Наведемо з 3.3.3 «(Не)вірність перекладання» декілька міркувань авторки у мовному просторі. «В концептуалізації перекладання ми спираємося на ряд класичних робіт [...] Ми вбачаємо у перекладанні неможливий шлях тривання (пере)творення події з розриву» (с.129). І далі: «Ми пропонуємо здійснити перекладання як дії вірносних дискурсів події, опираючись на філософське осмислення перекладу, здійснене Дерріда» (с.130). У висновках до 3-го розділу констатується: «Неможливу вірнісну дію говорів ми визначаємо як перекладання. Перекладання творить оригінал: у проговоренні говорами розрив стає подією. Перекладання як дія вірності водночас є подвійним зреченням: воно зрікається і втримання

невимовності розриву, і переслідування абсолютного перекладу. Перекладання чинить супротив спокусі осілості в завершеному творі, певності твору протиставляючи непевність безупинного руху. Перекладання вимагає наваження на зречення, але саме в цьому шукається номадичний шлях вірності» (с.137). Якщо міркування про переклад, викладені у названому параграфі, містять у собі інтенцію бути певною програмою дій перекладача, то як все це пояснити перекладачеві, який намагається створити якісний переклад того чи іншого твору?

По-третє. Виникає відчуття несумісності деяких понять. Одні в контексті несуть у собі онтологічне навантаження, а інші чи то аксіологічне. Звісно, що, згідно методології аналізу, мова мовить. Але ж такий ланцюг: подія – вірність – зречення – зрада! Можливо слід подумати не лише про більш досконалий переклад понять українською мовою, але й передачу смислу, враховуючи особливості мови.

Однак, звісно ж, ці зауваження не впливають на загальну високу оцінку роботи, ніскільки не применшують її наукової і практичної цінності. Вони дискусійні і є результатом глибоких роздумів, породжених знайомством зі змістом цієї прекрасної праці. Не часто зустрічаються такі бездоганно виконані дослідження.

Представлена дисертаційна робота є завершеним самостійним дослідженням, наукові положення і висновки авторки обґрунтовані та відповідають загальній тематиці роботи. Авторці вдалося досягти поставленої мети. Робота містить глибокий аналіз та має вагомні елементи новизни. Теоретичні результати, які отримані у дисертації, можуть використовуватись у науковій та педагогічній діяльності. Анотація дисертації відповідає її змісту. В роботі не виявлено ознак порушень академічної доброчесності. У достатній кількості публікацій викладені основні положення дисертаційного дослідження. Апробація дослідження зроблена на конференціях різного рівня.

Отже, є всі підстави зазначити, що за теоретичним рівнем дослідження та отриманими результатами дисертація Чистотіної Ольги Олександрівни «Дискурси події: між вірністю і зреченням» відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та положенням Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2019 (за змінами), а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – Філософія (Галузь знань 03 – Гуманітарні науки).

Офіційний опонент:

доктор філософських наук,
професор, завідувач кафедри
гуманітарних та фундаментальних
юридичних дисциплін
Харківського університету

Володимир ПЕТРУШОВ

Особистий підпис Володимира Петрушова
засвідчую,
Нагаєвник *В.К. Р.К. Тимшара Ритерова*